

ÍNDIX

Capítol 1. Introducció.....	9
Capítol 2. Entre la història i la psicologia educativa.....	11
Què ens proposem amb aquest estudi?	11
Com ho hem fet?.....	12
Capítol 3. Retrat d'una experiència de renovació educativa.....	15
Per què sorgeixen els grups de renovació didàctica en l'en- senyament de la història?	15
Els ensenyaments per descobriment: l'experiència del Schools Council	25
El Grup 13-16. Origen de l'experiència a l'Estat.....	39
Els materials publicats: edicions públiques i privades	68
La pervivència en els llibres de text	77
La influència del mètode a la reforma educativa: el fracàs del sistema	83
Capítol 4. Què n'ha quedat vint anys després?	89
El treball de camp	89
L'aprenentatge i el record de l'alumnat vint anys després.....	95
Capítol 5. Conclusions: què podem aprendre d'aquesta expe- riència?	141
La significació històrica del grup Història 13-16.....	142
Els records d'un aprenentatge, d'un mètode.....	148
Bibliografia.....	153
Materials d'anàlisi.....	159

CAPÍTOL 1 INTRODUCCIÓ

L'educació en general, però sobretot el model de sistema educatiu que necessitem, és un element viu que es transforma a mesura que la societat canvia. Som conscients que cal que ens anem renovant, que introduïm noves maneres d'entendre l'escola i que modifiquem les metodologies que s'utilitzen per evitar les xifres de fracàs escolar, que tan altes són. En aquest context, són moltes les iniciatives que sorgeixen. Projectes o simplement discursos que intenten posar el seu gra de sorra en tot aquest marasme. "Aprendre fent" és un dels lemes que encapçalen una bona part de les iniciatives i més ara, amb la introducció de les anomenades competències bàsiques. Aquests projectes, un cop duts a terme, tindran més o menys èxit, però el que veiem és que, d'una banda, molt sovint no acaben arrelant, i, de l'altra, malgrat els beneficis que es puguin pregonar veient el resultat immediat a l'aula, fins ara no hi havia cap estudi que analitzés què en pot quedar al cap de trenta anys. Per què no s'acaben generalitzant aquest tipus de metodologies? Què és el que falla? El disseny del projecte? La seva posada en funcionament a l'aula? El professorat? L'entorn? I què passarà al cap d'uns anys d'aplicar mètodes d'aprenentatge per descobriment? Recordaran els alumnes allò que se'ls va intentar ensenyar? És possible treballar a partir de la premissa del descobriment?

Si volem contribuir a la renovació pedagògica, ens cal estudiar i avaluar els projectes des d'una perspectiva transversal i amb caràcter temporal. Necessitem saber com i per què sorgeixen, com s'implementen, en quin context, com es desenvolupen, quin impacte tenen dins i fora de l'aula, i què va quedant de tot plegat a mesura que passa el temps. Només així podrem veure les innovacions educatives en tota la seva dimensió i, per tant, només així podrem reflexionar i aprendre les millors maneres de dissenyar experiències que realment siguin significatives i tinguin un impacte més alt que la major part de les altres.

Com que les metodologies sempre s'apliquen a les diferents matèries, ens hem centrat en el camp de l'ensenyament-aprenentatge de la història. Hem analitzat el cas d'un grup de renovació, el Grup 13-16, sorgit cap a finals dels anys setanta, que va impulsar un projecte d'innovació molt important que procedia d'Anglaterra, que emprava el mètode per descobriment per aprendre història a secundària. En quin context aparegueren aquest i altres grups de renovació? Quina evolució va seguir el grup? En què consistia el projecte? Com es materialitzà? Què va impedir que s'implementés de forma generalitzada? Quin llegat n'ha quedat avui dia?

Us presentem, doncs, d'una banda, una recerca amb una vessant històrica que ens permetrà endinsar-nos en el sorgiment i l'evolució del grup, que ens relatarà tota la vida d'una experiència d'innovació en el camp de la història i que ens ajudarà a descobrir la influència que ha tingut en els paràmetres més formals de l'educació. I, de l'altra banda, una recerca de psicologia educativa, en la qual s'han entrevistat persones que van estudiar amb aquest mètode fa més de vint anys, cosa que ens ha permès analitzar-lo i avaluar-lo amb aquesta perspectiva temporal, que és força inusual.

CAPÍTOL 2

ENTRE LA HISTÒRIA I LA PSICOLOGIA EDUCATIVA

Què ens proposem amb aquest estudi?

Atenent la particularitat de la recerca, que està emmarcada entre dues disciplines metodològiques, és clar que, en conseqüència, ens haurem de plantejar objectius adequats a cadascuna de les parts corresponents. De la part de l'estudi històric, podem establir el següent objectiu general: conèixer i caracteritzar els grups que en el marc de la renovació didàctica de l'últim terç del segle xx treballaven el mètode d'aprenentatge per descobriment en el camp de la història.

Aquest objectiu general comprendrà la reconstrucció del panorama de renovació didàctica de l'ensenyament de la història, a partir del final de la dictadura franquista; s'analitzaran les diferents iniciatives sorgides amb la filosofia i els principis didàctics que se guien i s'estudiarà en deteniment la proposta, objecte d'estudi, del Grup 13-16. També caldrà fer èmfasi en les repercussions que va tenir l'experiència. Així doncs, aquest objectiu general se subdividirà en dos d'específics: d'una banda, es pretén refer la història del Grup 13-16; estudiar els materials que conformaven la globalitat del projecte, i examinar-ne el significat en el context de l'ensenyament de la història especialment a l'etapa secundària. I, d'una altra banda, conèixer i identificar si hi ha hagut pervivències del mètode 13-16 posteriorment a la desaparició del grup.

Si bé aquests dos objectius que es despleguen del principal s'estableixen per a l'aproximació històrica de la recerca, la part dedicada a la psicologia educativa tindrà la mateixa estructura: un

objectiu genèric i dues concrecions: conèixer i valorar la percepció que els implicats van tenir i la que avui tenen respecte al mètode d'aprenentatge per descobriment.

Es descarta la possibilitat de fer un estudi quantitatiu que mesurés els coneixements apresos trenta anys després per les dificultats que comportaria i, sobretot, perquè els resultats serien poc significatius. Així doncs, la finalitat de la segona part consisteix a valorar què ha quedat del mètode tants anys després, això és, veure les valoracions i les percepcions dels implicats, els records i els episodis relacionats que se'ls han quedat enregistrats a la memòria i quina rellevància tenen per a ells. Conseqüentment, les concrecions de l'objectiu seran, en primer lloc, estudiar els records que tenen els alumnes del mètode al llarg del temps. I, en segon lloc, conèixer la valoració subjectiva que en fan avui.

Aquests objectius s'estudiaran a partir de la hipòtesi de treball que ens hem plantejat, i que estableix el següent: en la mesura que l'aprenentatge per descobriment de la història pugui ser més significatiu que els aprenentatges per recepció, els implicats en aquest model d'ensenyament i aprenentatge n'haurien de mantenir uns records vius i en part satisfactoris.

Com ho hem fet?

L'aproximació històrica

Per aconseguir el primer objectiu calia emprar la metodologia pròpia de l'anàlisi de la història. Per tant, es va començar establint a grans trets l'estat de la qüestió a partir de la cerca de bibliografia sobre el tema entre els arxius dels membres d'Història 13-16, de la Universitat de Barcelona i de la Universitat Autònoma de Barcelona. També s'han cercat fonts documentals per reconstruir el context en el qual s'emmarca. Dins d'aquesta cerca, una tasca important era recopilar totes les unitats o guies per al professorat que va elaborar el grup. Calia buscar-les a la biblioteca de la Universitat o la Biblioteca de Catalunya, o veure si el professorat i els membres del grup encara les conservaven. També es va recórrer als arxius del departament de Didàctica de les Ciències Socials.

Una altra tipologia de fonts que s'han consultat són les pròpies de la història oral. Les entrevistes en profunditat en una sola sessió i a dos perfils d'entrevistats: els membres del grup i el professorat que va impartir les classes amb aquesta metodologia, han estat l'instrument. Situada dins de l'aproximació històrica perquè el seu

principal objectiu és obtenir informació per a reconstruir la història del grup i del projecte, cal tenir present que l'entrevista també ha servit per a la segona part de la recerca, en què es fa l'avaluació del mètode. D'una banda, perquè estableix les bases del mètode, element imprescindible per poder entrevistar els alumnes i després fer-ne una bona anàlisi. De l'altra, perquè pot actuar en certa manera com a entrevista exploratòria per acabar de definir els procediments de la segona part.

Vers una recerca qualitativa

Les tècniques qualitatives són una forma de producció del coneixement científic que té el seu fonament en principis epistemològics que es pregunten més el per què dels fenòmens que no pas el com (Losada, López-Feal, 2003, 114). Així doncs, un cop extretes unes dades que ens permeten analitzar què ha quedat de la metodologia del Grup 13-16 des d'una perspectiva històrica passarem a articular la segona part de la recerca amb una sèrie de tècniques qualitatives. El mètode emprat en aquest cas és l'inductiu. Més concretament, les tècniques utilitzades són les següents: l'observació simple a partir de les primeres reaccions dels antics alumnes quan se'ls truca per saber si volen col·laborar. La conversa se seguia a partir d'un guió i s'anotaven els diferents comentaris de l'alumnat. D'una altra banda, l'entrevista en profunditat, tenint en compte, però, que la seva durada depenia molt dels records que tingués cadascú. El perfil de les persones que s'han buscat per a les entrevistes són alumnes que van tenir el projecte Història 13-16 com a mètode per a l'aprenentatge de l'assignatura d'història entre els anys 1977 i aproximadament el 1992. S'afegia, a més, una petita fitxa d'observació que calia emplenar quan s'hagués acabat l'entrevista i sense la presència de la persona entrevistada. En aquesta fitxa es recollien algunes dades que permetien contextualitzar la persona en aquells moments i a l'entorn de la trajectòria que ha seguit posteriorment i s'hi anotaven els possibles detalls de la seva actitud durant l'entrevista que ens han permès fer una anàlisi més acurada de les seves respostes. I finalment, l'observació sistemàtica i estructurada dels enregistraments d'algunes sessions que ha permès mesurar la forma, la duració, la freqüència, els antecedents i les conseqüències del comportament individual i d'estructures socials, i també de les relacions que s'estableixen entre comportaments, actituds i estructures socials (Smith, 1975, 201).

CAPÍTOL 3

RETRAT D'UNA EXPERIÈNCIA DE RENOVACIÓ EDUCATIVA

Per què sorgeixen els grups de renovació didàctica en l'ensenyament de la història?

El franquisme va suposar una ruptura per a una bona part de les escoles historiogràfiques. Moltes figures rellevants de la historiografia espanyola procedents o influïdes per la Institución Libre de Enseñanza —una institució de renovació pedagògica, partidària d'una neutralitat religiosa, independent de l'Estat, que defensava la llibertat de càtedra— o bé els capdavanters de les grans línies interpretatives de la història a Espanya, van haver d'emigrar. A dins del país, van quedar casos excepcionals de resistència ideològica i sobretot figures menors que es van conformar amb la lògica dominant i van haver d'acceptar els dictats del nou règim.

En aquestes circumstàncies, la renovació de l'ensenyament de la història a casa nostra, en els ensenyaments primari i secundari, no es podia produir sense que existís paral·lelament un renaixement dels corrents historiogràfics. Aquesta renovació, que òbviament no és objecte d'anàlisi en aquesta recerca, va tenir com a referents autors com Jaume Vicens Vives, impulsor d'una important escola historiogràfica que molt aviat es va vincular amb el corrent francès del grup dels *Annals*.

L'escola dels *Annals* plantejava un ensenyament explicatiu i total que rebutjava el predomini d'una sola temàtica i que, mantenint el sentit unitari de la història, en tenia en compte tots els aspectes —polítics, econòmics, socials, culturals...— (Friera, 1995, 44-45). Tal

com exposa Aguirre (1999, 32-33, 92), és una història social, oposada a les tradicionals històries biogràfiques, de les idees, polítiques, d'herois, batalles i tractats. Més endavant consideraren que el veritable estudi és la història "de l'home en la seva relació amb l'ambient" (Burke, 1994, 42) i redescobriren la "història de les mentalitats" en un intent d'aplicar els mètodes quantitativs en la història en contra dels mètodes reduccionistes (Burke, 1994, 69).

La recepció de la nova història a l'Estat espanyol va tenir unes característiques molt particulars. Va estar lluny de ser una pura imitació i es va limitar a incorporar una part dels trets renovadors dels pares fundadors de l'escola esmentada, mentre que molts altres es deixaren al marge (Ruiz, 2002, 98). Jaume Vicens Vives en va ser l'iniciador i després el van seguir un petit grup d'historiadors. Així aconseguiren renovar una història fins llavors molt tancada en el conservadorisme més ranci (Ruiz, 2002, 83). Amb tot, cal dir que aquestes influències, en especial la de Vicens Vives, s'havien de notar més en el camp de l'ensenyament pel fet que l'historiador català va saber gestionar una petita editorial, que va publicar des de bon començament no solament llibres d'assaig històric, sinó també llibres de síntesi i llibres escolars.

A banda de la influència en la historiografia que aportà Jaume Vicens Vives, la penetració d'aires nous en el camp de la didàctica havia de venir de França per diversos motius: en primer lloc perquè la tradició historiogràfica de mitjan segle era molt potent, rica i innovadora. Els intel·lectuals francesos del camp de la història encapçalaven uns corrents ideològics fàcils de ser adaptats a la península Ibèrica. Amb tot, el segon factor important no tenia res a veure amb la ideologia i cal cercar-lo en la incapacitat d'una bona part dels nostres docents de comprendre altra llengua estrangera que no fos el francès. La tradició dels intel·lectuals krausistes, que havien treballat l'alemany, pràcticament s'havia extingit, l'anglès no era dominant i, a més a més, no s'ensenyava a l'escola. Per tant, si alguna cosa podien llegir els nostres docents que no fos el material censurat i sota control editat en castellà, era la bibliografia francesa.

França no tenia precisament un sistema educatiu avançat des del punt de vista ideològic i l'ensenyament de la història no es deslliurava dels prejudicis que tant influïen en aquesta banda dels Pirineus; la història dels manuals francesos fortament controlada per les autoritats educatives de París no era justament modèlica en els valors patriòtics de França i situava tot allò que és francès com a

centre del món, i tot això es produïa en el mateix moment que la historiografia francesa de l'escola dels Annals renovava el seu bagatge ideològic. Amb tot, l'ensenyament de la història a França tenia alguns trets diferencials respecte a Espanya: ens referim a l'ús de fonts primàries. En efecte, els grans mites de la història nacional des dels pobles gals del Vercingetòrix fins a Napoleó, la gran guerra o la resistència s'ensenyaven emprant textos i fonts primàries. Els programes de l'ensenyament de la història en els liceus francesos incloïen no solament elements conceptuals ordenats amb un cert rigor sinó sobretot elements metodològics per analitzar les fonts.

Des de mitjan anys seixanta els docents francesos disposaven de col·leccions de materials extraordinàriament rics i envejables des de la tradició didàctica espanyola. Els famosos *Journaux du Temps Passé* II d'A. Rossell (1966)¹ consistien en un conjunt d'edicions facsímils que incloïen des de proclames fins a premsa, memorials i tota mena de documents. Aquests materials, veritables dipòsits de fonts primàries al servei de l'escola, fornien un conjunt de materials didàctics que aquí no es podia ni somniar. Per altra banda, les editorials franceses que ja havien descobert el valor dels textos per a l'ensenyament de la història editaven carpetes amb fitxes cadascuna de les quals portava un fragment de text anotat amb la història de França. Aquesta tradició s'inscrivia en la necessitat que tenien els docents d'utilitzar textos per a comentar a les aules. A més de tot això, quan s'examinen els llibres de text francesos d'aquest període, s'observa que tots ells disposaven d'un aparat didàctic a base d'exercicis i comentaris de text. Els tipus d'exercicis més freqüents eren els que es basaven en comentaris de mapes evolutius, comentaris de gràfiques econòmiques (no s'ha d'oblidar que l'escola dels Annals era sobretot economista i que imperaven els mètodes annalistes i quantitius) i qüestionaris que obligaven a relacionar conceptes, cercar autònomament informacions i, sobretot, comentar fonts primàries.

Tots aquests materials a mitjan dècada dels anys seixanta van penetrar en algunes biblioteques i en alguns cercles reduïts del professorat. Molt aviat alguns eminents historiadors espanyols com Miquel Artola van començar a publicar un conjunt de textos seleccionats que amb el títol de *Textos fundamentales para la historia* pretenien ser un recurs d'emergència per a poder ensenyar la història d'una manera diferent. Artola els va articular a partir d'unitats temporals

1. Editions Les Yeux Ouverts.

que anaven des de la formació dels poders universals de l'església i de l'Imperi, fins al socialisme i el marxisme.

El recull d'Artola va ser molt emprat pel professorat d'aquell temps, fins que, a poc a poc, la idea va ser copiada en diversos manuals i seleccions de textos amb finalitats evidentment acadèmiques.

A les acaballes del règim franquista, a la dècada dels setanta, una fornada nova d'historiadors, la majoria d'ells deutors de Vicens Vives però que havien begut en les fonts del materialisme històric, ocupaven els primers llocs de les universitats. Autors com Antonio Ubieto (Universitat de València), Juan Reglá (Universitat de València), José María Jover (Universitat de Madrid) i Carlos Seco (Universitat de Barcelona) van publicar un manual d'història anomenat *Introducción a la historia de España* que contenia mapes, fotografies d'alguns quadres, taules i bibliografia comentada, que no anava destinat al públic escolar sinó, probablement, als estudiants i als sectors cultes de la classe mitjana. Això no obstant, va tenir una forta influència entre els docents espanyols ja que, si bé és cert que ideològicament els autors no formaven un grup coherent i compacte, representaven un intent seriós de sintetitzar la història espanyola obviant la visió simplista i ahistòrica que havia dominat els materials fins a aquell moment.

D'altra banda, les nombroses obres que es van traduir al castellà arran de l'obertura ideològica i econòmica del país des del principi dels anys seixanta van significar una ajuda important per a molts docents que, mancats d'eines lingüístiques, podien llegir per primera vegada els autors que configuraven el tronc fonamental de la historiografia europea i americana des de Gordon Childe fins a Eric Hobsbawm. I aquest fet seria molt important, perquè tal com assenyala Brusa (1998, 56), autors com els que hem esmentat o altres com Christian Amalvi havien aconseguit que la història científica suplantés el "relat tradicional, etnocèntric, progressista, patètic i patriota".

A més, l'existència a Catalunya del moviment de mestres en el marc de les hores clandestines de les escoles d'estiu va permetre que molts docents i professors d'història prenguessin consciència de la precarietat dels conceptes que s'ensenyaven i sobretot del primitivisme dels mètodes.

Tampoc no hem d'oblidar el paper que, tal vegada més indirectament que directament, va jugar Pierre Vilar en el canvi de concepció de l'ensenyament de la història. Vilar, influenciat per l'escola dels *Annals*, va marcar tota una generació d'historiadors amb la seva posició historiogràfica. Com comenta Fernández (2005, 11), de l'escola

dels Annals va aprendre que “un historiador no és un acumulador i registrador cronològic d’esdeveniments pretèrits, sinó algú que ha d’interrogar problemàticament aquest passat amb objecte de crear un coneixement històric destinat al consum dels homes i dones del present”; i aquesta visió la conservà en els seus estudis del capitalisme, del marxisme, etc. Així, entre els seus escrits hi ha Catalunya dins l’Espanya moderna, que és la història científica de Catalunya i, de fet, la primera que es va fer de manera global després de la nacionalista i romàntica de Soldevila (García Cárcel, 2005, 19). Va ser una obra que va canviar la visió de la història de Catalunya i exercí una influència decisiva en la historiografia catalana (Paniagua, 2005, 54). En el camp de l’ensenyament de la història, malgrat que no va ser el seu eix de treball, sí que es plantejava si es podia donar una visió del passat sense estar condicionat per idees prèvies, mitjançant anàlisis sempre raonades i apel·lant a l’objectivitat. Preconitzava que els docents poguessin despertar consciències públiques (Paniagua, 2005, 57-58). En aquest sentit, doncs, va transmetre al professorat la importància de “pensar històricament” per tal que l’alumnat pogués ser més crític i, alhora, més lliure.

El grup Germania-75

Un dels primers moviments del camp de la història en l’ensenyament secundari va ser el que va impulsar el grup anomenat Germania-75, que va tenir l’epicentre a València. El grup estava format per catedràtics i professors d’ensenyament secundari, alguns dels quals havien estat vinculats a la recerca i la docència universitària però que havien estat exclosos per raons diverses de la universitat espanyola.²

Aquest grup, que desenvolupava les seves tasques docents en diversos instituts de València i voltants, va dissenyar un material didàctic consistent en tres quaderns d’exercicis que metodològicament recordaven l’ensenyament mitjançant el sistema de fitxes, aleshores dominant en el sistema educatiu de l’Estat, encara que únicament es podia trobar a l’ensenyament primari, que en aquells moments s’anomenava Educació General Bàsica (EGB). Val a dir que tot aquest sistema era possible després de la promulgació de la Ley 14/1970,

2. Els membres més significatius del grup Germania-75 van ser els següents: Manuel Balanzá; M. Dolores Bellver; Juana Bravo; Josep Emili Castelló; M. Antònia Cercós; Alfons Ginés; Carmen Lasso de la Vega; Maribel Martín; Xavier Paniagua; Joaquim Prats; Manuel Tamborero.